

Szegő György

## Képirás az emlékezet lapján

Néhány éve két fantasztikus, mégis csendet parancsoló fotókiállítás rendeztek Lengyelországban. Témájuk a lodzi, illetve a varsói gettó mindennapjait mutatta be. Figyelemre méltó, hogy mindkettő fénykép anyagát náci készítették. A lodzi tekercesket Walter Genewein, a gettó salzburgi származású könyvelője fotózta, hogy „néprajzi dokumentumok” maradjanak a végső megoldás után is. Úgy, ahogyan a Goebbels-propaganda látta vagy inkább láttatta a „keleti zsidók erkölceit és szokásait”. A propagandaminisztérium azután túlhaladottnak ítélte ezt a múzeumi gyűjtőszendvedélyt, és a lelkes amatőr a 160 ezer odaszupolt zsidóról ezután olyan képeket készített, amelyek a kényszermunka mozzanatainak logisztikai tökéletességét, a primitív eszközökkel végzett magasfokú termelékenységüket ábrázolták, Genewein úr, már újra békés polgárként, a háború után még e fotókkal „igazololta” magát az új Ausztria bíróságán. Feltételezem, hogy a képeknek azt a több mint 10 százalékat kitevő részét nem mutogatta, amelyek az éhhalálról és a végelgyengülés fázisairól készültek. Egy kofferből került elő évtizedekkel később az egész kollekciónak. Szenzációt jelentett, lévén az egyetlen fotóanyag, amely színesben hordozta mindazt, ami a

később születettek számára fekete-fehér. Az amatőr fotós anno az Agfánál egyszer reklamált is a hibás színértékek miatt, megfenyegetve a felelősöket: „fontos szolgálati feladatról van szó”. A képeket azután az ötvenedik évforduló közeledtével Lodzban és Bécsben kiállították.\*

Most Budapesten is látható egy hasonlóan különös anyag. Bizonyos Willi Georg 1941-ben Varsóban különleges feladatot kapott Wermacht-feletteseitől. Fényképész lévén, beküldték a 360 000 fogoly lassú kínhalálát hozó varsói gettóba, hogy fotózzon. Ekkor még nem folytak a rendszeres megsemmisítések. '40-ben még luxusbuszokkal érkeztek a turisták, megnézni azt az egzotikus valamit, amit a hivatalos náci propaganda a zsidókról terjesztett. Egy év alatt azonban az éhség, a járványok és az erőszak annyira megváltoztatták még a német látogatók reakcióit is, hogy Goebbels előbb a fotózást, majd a „Kraft durch Freude” buszokat is leállította.

Willi Georg mint német egyenruhás tiszt mégis el tudta készíteni azt az öt filmet, amiből csak egyet koboztak el az örök kifelé menet. A képeken rengeteg az öreg, magatehetetlen, felállni többé nem tudó, elesett ember. A riksákban hárman-négyen is elfértek, olyan soványak voltak a jobb módúak is, akiknek „taxi-ra” is tellett. Van még békebeli fodrászkiakat, igaz, egy lakás

ablakában, és zöldségpiac, kizárólag krumplival és paszternákkal. Az egyik legmeggrázóbb felvétel egy utcai könyvtár... Még itt is olvas a könyv népe.

A szemekről, amelyek a fotókról, de időben mégis tömegsírok túlfeléről ránk néznek, nem lehet szavakkal szólni. Willi Georg maradék lelkiismeretébe is beleéghettek, mert ötven év múltán felajánlotta a képeket Rafael F. Scharfnak, így került az anyag előbb a varsói Zsidó Történelmi Múzeumba, majd egy kópiája a Jad Vasem kiállítására – most pedig a Dohány utcai budapesti Zsidó Múzeum falaira.

Turán Róbert igazgató koncepciója szerint a fotókhoz a zsidó ellenállás résztvevőinek leveleiből vett idézetek társultak, és egy dokumentumfilm a gettófelkelésről. Máig kevesen tudják, hogy Varsóban két felkelés volt. Előbb a zsidó gettóban, majd, az egész lengyel városra kiterjedő második, a szovjet csapatok tétovázásakor. A pesti kiállítás egyszerre dokumentum, kegyelet, és az ellenálló hősök szellemi erejének átörökítését is sikerrel közvetíti.

Az emlékeket és azok nyomán a kegyeletet hasonlóan megdöbbenítő erővel keltette föl Berlinben két éve egy kortárs művész, Shimon Attie installációja, *Írás a falon* címmel. Ő a fotónak és a helynek olyan különleges érintkezését teremtette meg két idősíkon egyszerre, hogy nem művel vonult múzeumba – a berlini

\* Bővebbet lásd: *Múlt és Jövő* 1991/3 számában

Scheunenviertel (Szerűsnyegyed), az egykori gettó lett kétnapos programjának helyszíne. Attie korabeli felvételeket vetített a mai lepusztult kelet-berlini házfalakra. A német feliratokon egyszerre héber betűs üzletablák, töredezett ablakok, repedt falak és nyomorúságos, földön guggoló zsidó gyerekek tűntek föl. Egy meghosszabbított pillanatra Berlin 1993-as képére rákoprozódtott a negyvenes évek elejének súlya. A házak visszatértek akkori külsejükhöz, az utcák autóforgalma anakronisztikusan hatott a korabeli képek alatt. Megfordult az idő: a lelkiismeret, az örökséggel való elszámolás és

szembenézés a múlt fényében zárójelbe tette a jelent, és a kettő egységét mint megoldatlan, nyomasztó és kikerülhetetlen hibát mutatta föl.

Írás a falon – írás az emlékezet töredezett felületén. Az egyik csak néhány napra bolygatta meg Berlin egy negyedének életét – a forgalom leállt, az utcák a közlekedés helyett a megdöbbent ráismerés kínos pillanatainak adtak helyet, egykori – régen halott – emberek néztek a maiakra, nyomor bámult a közönyös jólétre. A másik, az emlékezés fehér lapja, nem törlődik a konkrét látvány elmúltával. Fájdó nyomok maradnak benne, jó esetben a

rendezés szándéka – de az is lehet, hogy egy újabb hazugság indul ki belőlük. Mindkettőre vannak példák, fél évszázaddal a történetek után is. Az egykori náci, a salzburgi könyvelő vagy a varsói hivatásos német hadifotográfus saját szemével látta az „Endlösung” döbbenetes következményeit. Ma sokan nem hiszik, hogy mindez megtörténhetett – talán az ő szemük, az általuk megörökített képek hitelessége is segít valamelyest a holocaust elhazudása ellen. A fotó, jellegénél fogva, a pusztta tényeket örökíti meg – akármilyen hihetetlenek is. A nézők azonban nem maradhatnak közönyösek.

**Fehér László: Lépcső II. 1993. Olaj, vászon, 200X180 cm**

